

Vetenskapliggörandet av längdskidåkning

HELENA TOLVHED*

Stockholms universitet

Daniel Svensson, *Scientizing Performance in Endurance Sports: The Emergence of 'Rational Training' in Cross-Country Skiing, 1930–1980* (Stockholm: Kungliga Tekniska högskolan 2016). 185 sidor.

Syfte och metod

Daniel Svenssons avhandling, framlagd på Avdelningen för historiska studier av teknik, vetenskap och miljö på KTH vid en disputation den 9 december 2016, är en så kallad sammanläggningsavhandling. Den består av en "kappa" på 65 sidor och fem artiklar (varav en samskriven) som publicerats i referentgranskade tidskrifter.

Avhandlingen syftar till att undersöka föränderliga idéer om fysisk träning och om den idrottande kroppen, med särskilt fokus på svensk längdskidåkning på landslagsnivå. Den synliggör ett skifte från erfarenhetsbaserade idéer om träning under 1900-talets första hälft till de vetenskapligt baserade träningsteorier som vann insteg från 1950-talet och framåt. Fältet innefattar olika grupper och intressen: fysiologerna på Gymnastiska centralinstitutet (GCI), representanter för Svenska skidförbundet och enskilda idrottsutövare. Som en uthållighetssport som förutsatte hög grad av ansträngning under längre tidsperioder, god syreupptagningsförmåga och kapacitet att uthärda höga mjölksyrenivåer, blev längdskidåkningen intressant för fysiologer inriktade på att öka prestationsförmågan i det militära och produktiviteten i arbetslivet. Därmed finns en koppling till större moderniseringsprocesser i samhället under 1900-talet.

Först några ord om sammanläggningsformen, alltså ovanlig i historieämnet. I jämförelse med monografiformen framstår framför allt redovisning av och resonemang utifrån empiriskt material ibland som kort hållet, vilket delvis är en konsekvens av att artikelformatet medger begränsat utrymme eftersom även forskningsläge, metod och teori liksom resultat i förhållande

* Docent i historia; fakultetsopponent

till forskningsfältet ska rymmas på ett begränsat sidantal. Jag saknar emellånåt det gedigna underbyggande av resultat och analytiska poänger som historiker brukar vinnlägga sig om.¹

Svensson presenterar tre huvudsakliga metoder för avhandlingen: textstudier, intervjuer samt autoetnografiska fältstudier. GCI:s fysiologiska avdelnings korrespondens och protokoll, liksom dess publikationer mellan 1940- och 1970-talen, ingår i det skriftliga materialet. Så gör även arkiverade interaktioner mellan skidåkare (på landslagsnivå och strax under), skidförbundet och fysiologer, liksom träningslitteratur och några självbiografier. Vidare har ett antal av tidsperiodens främsta längdskidåkare – tretton män och sju kvinnor – intervjuats, liksom några av de ledande fysiologerna. Slutligen har avhandlingsförfattaren genomfört autoetnografiska studier genom att själv åka skidor i Vålådalen, Falun och Åsarna samt genomgå laborietester av den egna kroppsliga prestationsförmågan. Det förblir dock oklart om och hur detta bidragit med någonting konkret till analysen och jag är därför tveksam till att detta läggs fram som en metod.

Teoretiska utgångspunkter

Som teoretisk utgångspunkt och verktyg för analysen presenteras *sportifiering*, "sportification theory", som använts av idrottshistoriker för att fånga hur idrotter utvecklas i riktning mot ökande grad av organisering, regelstyre, professionalisering, specialisering och rationalisering (kappan, s. 10, s. 21). Själv tycker jag sällan att sportifieringsbegreppet tillför särskilt mycket i analytiskt hänseende, så inte heller här. De centrala – och intressanta – processer som identifieras i denna avhandling är rationalisering och vetenskapliggörande, och jag tycker att dessa räcker bra. Varför tala om sportifiering av sport? Jag är också tveksam till att benämna sportifiering en "teori". En teori ska fånga underliggande social dynamik och relationer, och erbjuda en förklaring som ligger på en djupare analytisk nivå än de för historikern empiriskt observerbara tendenserna. Sportifiering är därför, snarare än teori, en systematisering av empiriska resultat.

En mer fruktbar teoretisk utgångspunkt för avhandlingen är Michel Foucaults begrepp *biomakt* ("bio-power"), som syftar på den moderna statsmaktens reglering av medborgare genom mätning, inspektioner och kontroller. Vetenskapliggörandet av längdskidåknningen var del av en större samhällelig rationaliseringsprocess under perioden, med ambitionen att skapa hälsosamma och högpresterande medborgare. Sverige skulle bli friskare, renare, rikare och vinna fler guldmedaljer (s. 31).

1. För en utförlig diskussion av sammanläggningsformens begränsningar och möjligheter, se Wojtek Jezierski, "Monografins elände: om svenska historikers avhandlingsformer" *Historisk tidskrift* 136:2 (2016) s. 232–242.

Analysen utgår, vidare, från begreppen *naturlig* och *rationell träning* ("natural and rational training"). Det förstnämnda åsyftar äldre, traditionella träningsmodeller som konstruerar en förment "naturlig", organisk relation mellan kropp och landskap, utifrån ett holistiskt perspektiv där den personliga erfarenheten och upplevelsen är central. Idrottsledaren Gösta Olander framträder här som en sorts träningsfilosof. Den nya, rationella träningen – introducerad av fysiologerna – var i stället vetenskapligt baserad med universella anspråk, och utgick från noggrann kartläggning av puls och syreupptagning. Enligt detta kunskapsparadigm fanns det ett korrekt sätt att träna på, och det var detta man var på jakt efter.

Innehåll och kritisk diskussion

Efter kappan följer de fem artiklarna, vilka jag här ska översiktligt beskriva. I "How much sport is there in sport physiology? Practice and ideas in the Stockholm school of physiology at GCI, 1941–1969"² placeras fysiologerna på GCI i fokus. Tidsmässig avgränsning utgörs av dansken Eric Hohwü-Christensens period som professor och verksamhetsledare. Svensson ser här ett större skifte vad gäller idéer om människokroppen, från Ling-gymnastikens betoning av form till att i stället betrakta kroppen som en motor. Det övergripande målet var att främja hela befolkningens hälsa men det var tillämpningarna inom elitidrotten som kom att göra GCI internationellt känt genom namn som Per-Olof Åstrand och Bengt Saltin. Relationen mellan fysiologin och idrotten blev fruktbar och gynnade båda parter.

"Changing tracks? The battle between natural and scientific training in Swedish cross-country skiing, 1948–1972"³ visar hur det vetenskapliga genombrottet möjliggjordes – eller åtminstone underlättades – genom den historiskt svaga svenska insatsen i vinter-OS i Oslo 1952. Skidförbundet sökte nu hjälp från fysiologerna. Detta innebar en förskjutning av inflytande från de aktiva själva och förespråkare för naturlig träning som Gösta Olander, till förmån för fysiologerna med sina rationella träningsmetoder, men också för skidförbundet och en framväxande professionell yrkeskår av tränare. Talangutveckling kom att betraktas som en uppgift för vetenskapsmän och professionella, vilket Svensson på ett välfunnet sätt tolkar utifrån biomakt-perspektivet. Han pekar här också på parallellerna till en pågående rationalisering av hela det svenska samhället under perioden.

I artikeln "Technologies of sportification: Practice, theory and co-product-

2. Daniel Svensson, "How Much Sport is there in Sport Physiology? Practice and Ideas in the Stockholm School of Physiology at GCI, 1941–1969", *The International Journal of the History of Sport* 30: 8 (2013) s. 892–913.

3. Daniel Svensson, "Changing tracks? The Battle between Natural and Scientific Training in Swedish Cross-country Skiing 1948–1972", *Idrott, historia och samhälle* (Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift) 33:1 (2014) s. 12–41.

tion of training knowledge in cross-country skiing since the 1950s"⁴ analyseras interaktionen mellan fysiologerna och de aktiva landslagsåkarna vad gäller träningsmetoderna. Med inspiration från Foucault används begreppet "technologies of sportification", innebärande vetenskapliga tester, träningsdagböcker, träningsläger och träningsmanualer samt professionaliserade tränare. Skidförbundet introducerade och implementerade dessa teknologier bland landslagsåkarna. Men här framträder också ett visst motstånd från de aktiva, som inte alltid upplevde att vetenskapliga tester främjade deras träning och prestationer. Medan "naturlig" träning var en relativt individualistisk träningsform, var rationell träning mer kollektivistisk och universell och del av vidare moderniserings- och teknologiseringsprocesser.

I "Science, sport and environment: the development of high-altitude training methods after 1945"⁵ (samma författad med Sverker Sörlin) tecknas höghöjdsträningsens historia under efterkrigstid. Dess effekter studerades av GCI i Stockholm och av Harvard Fatigue Laboratory i Boston. Träningsläger hade redan tidigare traditionellt förlagts till natursköna omgivningar i bergen där idrottarna kunde andas "frisk luft", men vetenskapen kunde nu avmystifiera bergsmiljön genom rönen om förbättrad syreupptagningsförmåga och ökade hemoglobinnivåer i blodet. Således ett konkret exempel på hur tradition och "naturlighet" ersattes av rationell vetenskap.

Slutligen behandlar "I fäderns spår? Längdskidåkningens landskap som kulturarv"⁶ idrott som kulturarv, men också kommersialiseringen av detta kulturarv. Här studeras texter som marknadsför Vasaloppet och skidorter som Hindås och Vålådalen. Svensson finner att konstruktionen av autenticitet, där orterna framställs som genuina skidorter bortom (och som motvikt till) civilisation och storstadsstress, är central.

Tyvärr syns ganska lite av de intervjuer som gjorts i den färdiga avhandlingen, och de som gjorts med fysiologer är faktiskt i det närmaste osynliga. I egenskap av opponent fick jag tillgång till transkriberade intervjuer och tittade även på delar av det självbiografiska material som använts. Detta material understryker det genomgripande skifte som skett, från en tid då träning och tävling sköttes på egen hand, där åkarna blandade sin egen valla och inte ens vid landslagsläger fick särskilt mycket råd eller instruktioner vad gäller träning eller kost, till våra dagars minutiösa och detaljerade kontroll

4. Daniel Svensson, "Technologies of Sportification – Practice, Theory and Co-Production of Training Knowledge in Cross-Country Skiing since the 1950s", *European Studies in Sports History* 9:1 (2016).

5. Daniel Svensson & Sverker Sörlin, "Science, sport et environnement: Le développement des techniques d'entraînement en altitude depuis 1945", i Grégory Quin & Anaïs Bohuon (red.), *Les Liaisons Dangereuses de la Médecine et du Sport* (Paris 2015) s. 195–214.

6. Daniel Svensson, "I fäderns spår? Längdskidåkningens landskap som kulturarv", *RIG - kulturhistorisk tidskrift* 96:4 (2014) s. 193–212.

av varje aspekt av elitidrottarens tillvaro. Mer referat och citat hade med fördel kunnat användas för att illustrera, stärka men också vidareutveckla vissa centrala poänger, och för att visa läsaren mer av skidåkarens perspektiv.

Medan några aktiva uttrycker att de upplevde kontakten med fysiologerna som intressant och berikande, förhåller sig andra mer avvaktande eller skeptiska till deltagandet i fysiologernas experimentverkstad. Det är inte svårt att förstå varför. Åkarna utsattes för tester och experiment som de ibland uppfattade som direkt negativa för prestationsförmågan, och ordvalet ”försökskaniner” är återkommande i intervjuerna. Assar Rönnlund skildrar i sin självbiografi – och även om stilen är kåserande framgår det att det inte direkt var en angenäm upplevelse – hur han, utpumpad direkt efter målgången i Vasaloppet, skjutsas iväg för att ta blodtest och sättas på träningscykel med uppmaningen att ta i allt han kan.⁷ En informant säger rakt ut att det var fysiologernas karriärer snarare än de aktivas som främjades genom samarbetet.

Här framträder således en spännande konflikt kring ett framväxande vetenskapligt fält vars företrädare byggde såväl vetenskaplig status som egna karriärer. Och då vissa åkare på olika sätt undvek fysiologernas tester eller anpassade metoderna efter sitt eget huvud, finns här också en intressant teoretisk poäng att göra för att nyansera det foucauldianska strukturalistiska perspektivet: individer har – i någon mån, och på en mikronivå – möjlighet att motstå och förhandla diskurser och strukturer. Här synliggörs konflikten vetenskap-erfarenhet/tradition, men i någon mån framstår det också som en stad/land-konflikt och en klasskonflikt.

Det ovan nämnda glimtar fram i Svenssons avhandling, men kunde med fördel ha utvecklats mer. Rationaliseringen och vetenskapliggörandet av idrotten var del av en större process där den korrekta skötseln av kroppen skulle ske under expertisens överinseende. Resonemangen kunde här ha tydligare kopplats till svensk historisk forskning om social ingenjörskonst och om vetenskapens och expertens centrala roll i folkhems- och välfärdsprojektet.⁸ Individerna förväntades underordna sig till fromma för det kollektiva goda.

Att traditionella erfarenhetsbaserade och praktiktära former av kunskap trots allt aldrig helt försvann utan levde kvar bredvid de nya, rationella, är

7. Assar Rönnlund, *Ur spår! [Assar Rönnlund berättar från träning och tävling]* (Stockholm 1967).

8. Se till exempel: Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta: Studier i svensk folkhemsolitik* (Stockholm 1989); Eva Palmblad, *Medicinen som samhällslära* (Göteborg 1990); Karin Johannisson, *Kroppens tunna skal: Sex essäer om kropp, historia och kultur* (Stockholm 1997); Mattias Tydén, *Från politik till praktik: De svenska steriliseringslagarna 1935–1975* (Stockholm 2002); Annika Berg, *Den gränslösa hälsan: Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen* (Uppsala 2009); Maria Björkman, *Den anfrätta stammen: Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909–1963* (Lund: 2011).

ett intressant resultat. Inte minst mot bakgrund av senare decenniernas mer individualistiska träningskultur, som Svensson diskuterar i artikeln "Technologies of sportification". Träningen har återigen blivit mer individualiserad, i en rörelse bort från det standardiserade som tydligt syns exempelvis i bruket av personliga coacher för fysisk och mental träning.

Slutomdöme

Scientizing Performance in Endurance Sports utgör ett väsentligt bidrag till såväl det idrottshistoriska som det vetenskapshistoriska forskningsfälten. Avhandlingen belyser den moderna idrottens förmåga att omfatta och härbjärgera spänningsfältet mellan tradition och modernitet, det småskaliga och det grandiosa, gemenskap och konkurrens, det föreställt "naturliga" och det högteknologiska/artificiella. Detta handlar, givetvis, om de värden som tillskrivs idrotten. Samtidigt som autenticitet och regionala historiska traditioner är centrala i idrottsberättelsen, tillverkas det konstsnö, byggs skidtunnlar och experimenteras med blodopning. I det som kallas för "the quantification of self" är vi numera våra egna vetenskapsmän, som med hjälp av avancerade pulsklockor kan mäta och föra statistik över den egna prestationen.

Avhandlingen visar således hur strävan efter kunskap om kroppen och dess prestationsförmåga förenade olika intressegrupper – fysiologer och idrottsrörelse, men också statsmakten. Den är uppslagsrik och innehåller många intressanta spår, varav alla – som här framkommit – inte helt fullföljs. Detta vore förvisso också mycket begärt, och vi kan i stället hoppas på ytterligare studier i ämnet framöver.